

Archaikus Erdei-torzó

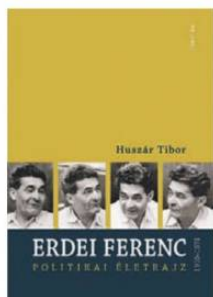
PAPP ISTVÁN

Mi a közös vonás Erdei Ferenc, Szabó Dezső és Teleki Pál egyéniségében, politikai pályafutásában? Eszmetörténeti szempontból kevés az érintkezési pont, a politikában való szerepvállalásuk is jelentős mértékben eltért egymástól. Mégis, egy ponton, a rájuk való emlékezet mezején hasonlítanak egymásra ezek a férfiak. Mindhármuk életében volt egy olyan szakasz, amelynek során a társadalom, s különösen a fiatalabb generációk életére maradandó, némiképp pátoszosan szólva életre szóló hatást gyakoroltak. A cserkészeket és fiatal társadalomkutatókat felkaroló és életének a magyar külpolitika végzetes zsákutcába fordulása miatt véget vető Teleki; a parasztság felemeléséért harcoló, a náci Németország veszedelmére figyelmeztető, a nyilasokat ostromozó Szabó Dezső és a háztáji gazdaságról károskodó, a szakszövetkezetet felkaroló, vidéki parasztemberekkel, tévészvetőkkel és elit értelmiségekkel egyaránt szót értő Erdei emléket hívek sokasága ápolta és részben ápolja ma is. Mindhármán olyan személyes kisugárzással rendelkeztek és olyan érzelmeket hívtak elő környezetükből, hogy annak hatása elől nehéz volt szabadulni.

Erdei Ferenc esetén nem egy alkalommal fel szokták idézni temetését, amikor rozsdás kerékpárokon számos egyszerű parasztember igyekezett Makóra, hogy jelen legyen a végtiszesség megadásán. Bizonyára imponáló, magával ragadó kép ez mindazoknak, akik jelen lehetnek. Az Erdei Ferencről hosszú évek kutatásai után politikai életrajzot író Huszár Tibor is impresszionálták ezek a képek, maga is a meggyőződéses hívek számát gyarapítja. A jelen sorok írója tisztelettel adózik ezen érzés előtt, hiszen a kiemelkedő embertársainkban való bizalom igen ősi, archaikus érzés, amely az emberi közösségek fenntartója még a modernitás viszonyai között is. Emellett magam is úgy vélem, hogy Erdei Ferenc meghatározó, intellektusát tekintve kiemelkedő szereplője a népi mozgalomnak, akinek a szociográfiai-szociológiai alkotásai klasszikus írásokká nemesedtek. Ráadásul az 1960-as évek elejétől, amikor megtalálta az igazán hozzá illő közéleti szerepet, az agrárlobbistáét, Erdei valóban komoly érdemeket szerzett a kollektivizálási hullámoktól meggyötört, politikai retorzióktól felmorzolt magyar paraszti társadalom újbóli magára találásában. Az Erdei Ferenc nevével is fémjelzett magyar gazdasági reformfolyamat sok parasztember számára tette elviselhetővé, sőt az ország számos táján minőségileg jobbá a falusi lét mindennapjait.

Ugyanakkor a hitelességre és tárgyilagos ítéletalkotásra törekvő történész nézőpontja nem lehet azonos a hívek emberileg érthető és igaz meggyőződésével. Hiszen az életét kioltó Teleki Pál számos zsidóellenes törvény pártfogója és megalkotója volt, melyek végzetes sebet ütöttek a magyarságon belül. A Horthy-rezsim bator és megalkuvásoktól mentes kritikusa Szabó Dezső Az elsodort faluban olyan magyarozatát adta a történeti Magyarország bukásának, amely éppen, hogy a nemzeti önáltatás, a magunkba fordulás és belső ellenségkeresés forrásaként szolgálhatott sok-sok kortársa számára. Teleki Pálról éppen azért születethet néhány évvel ezelőtt maradandó értékű életrajz Ablonczy Balázs tollából, mert képes volt az életút minden bonolyultságát, ellentmondását, furcsaságát egyszerre empátiákkal, ugyanakkor mindenfajta mentesítés, elhallgatás nélkül, szívós kitartással bemutatni.

Huszár Tibornak is megvolt az esélye, hogy hasonlóan jó színvonalú történeti biográfiát készítsen Erdei Ferencről, amely képes az egykori szociográfus és politikus fény- és árnyoldalait azok számára is megmutatni, akiknek ő csupán egy történelmi személyiség. Huszár közel négy évtizede fogott hozzá Erdei szerteágazó életművének feltáráshoz: feldolgozta és kiadta számos levelét, az ismeretlenségből közkinccsé tette fontos tanulmányait, számos kortársával értékes interjúkat készített. Vagyis sok minden adott volt hozzá, hogy hosszú évtizedek után megszülessen a szakma ál-

Nem Erdei Ferenc valamiféle sárba tiprását kívánom, hanem válaszokat. Vagy legalább ezeknek a kérdésekre a feltevését, amelyeket Huszár Tibor nem tett meg.

Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes és Maléter Pál honvédelmi miniszter a szovjet csapatok kivonásáról tárgyalt a Parlamentben 1956. november 3-án

FOTÓ: MTI – MEZŐ SÁNDOR

tal is régen várt színvonalas Erdei-életrajz. Ez azonban több oknál fogva nem sikerült. Először is nagyon nehéz Erdei Ferencről csupán politikai életrajzot írni, mivel pályájának egyik meghatározó eleme éppen a különböző szerepek (a szaktudósé, a mozgalmáré, a politikusé, a lobbistáé) állandó, szinte kibogozhatatlan keveredése volt. Erdei szociográfiai munkáival is hatni akart és tudott is, nem egy esetben konkrét politikai döntéseket indukált a tanyák központosságáról, a mezővárosokról szóló írásai-val. Az 1945 előtti magyar társadalomfejlődésről szóló szárszói előadása – nem mellesleg erősen Szabó Dezső nyomvonalán haladva – mindmáig érezteti hatását a politikai gondolkodásban. Még meg nem valósult tervei is fontosak, így például a városmegyéről szóló fejtegetései, amelyek éppen Bibó Istvánnal közösen benyújtott 1946-os közigazgatási reformjavaslatában öltöttek testet. Vagyis átgondoltabb döntés lett volna az inkább tudományosnak tekintett írások elemzése is, amelyet például a Paraszttársulat vagy a Paraszttársadalom kapcsán szerencsére maga Huszár Tibor is megtett, annak ellenére, hogy művében többször ennek ellenkezőjét hangoztatta.

Természetesen az Erdei-életmű tudományos részének elemzése megkívánta volna a másodlagos irodalomra való reagálást, amelynek hiánya igazán fájó. Elég Gyáni Gábor, Bognár Bulcsu, Halmos Károly munkáira gondolnunk, amelyek legfeljebb említés szintjén bukkanak elő, de nem a tudományos disputa részeként. Vagy hiányoltunk a kollektivizálás kapcsán Ö. Kovács József társadalomtörténeti munkáira való hivatkozást, ugyanúgy Varga Zsuzsannának az agrárlobbista Erdeire vonatkozó tanulmányainak érdemi felhasználását. Más esetben Huszár Tibor viszont olyan régi szakmunkákra hivatkozik, különösen az 1945 előtti részek esetén, amelyek fölött finoman fogalmazva is eljárt az idő.

Ezzel együtt Erdei Ferenc második világháború végéig tartó életútjának elemzése alapos, sokrétű, gazdag tudásanyagból árulkodó. Külön kiemelendő a Márciusi Front időszakát elemző fejezet, amely az egész életrajz legjobban megkomponált része. Huszár Tibor nagyon otthonosan mozgott ezen a terepen, ami nem is csoda, hiszen igen sokat foglalkozott a két világháború közötti korszak eszméletörténetével, a népiekkel és a kommunis-tákkal egyaránt. Még azt is megkockáztatom, hogy az életrajz közel kétharmadát kitevő 1945 előtti rész akár önálló kötetben is megállta volna a helyét. Ez a döntés talán szokatlan lett volna a magyar történetírásban, de Huszár Tibor életművében semmiképpen sem példa nélkül álló, elég két kötetben kiadott Kádár-biográfiájára gondolnunk.

Az a magabiztosság és határozottság, amely a reális történetírói véleményalkotás elengedhetetlen feltétele, hiányzik Erdei Ferenc második világháborút követő életszakaszának elemzésekor. Ennek legfeltűnőbb jele a szerkezet szétesése, amely a szöveg előrehaladtával egyre nyilvánvalóbbá válik. Nem tudni, hogy Huszár Tibor miért választotta ezt a megoldást, de valami elszigeteltség, „csak legyünk már túl rajta” érzés keríti hatalmába az olvasót is. Pedig ezek az évtizedek kulcsfontosságúak. Ha valami fatális véletlen folytán Erdei Ferencet tévedésből lelőtte volna egy szovjet járőr 1944 őszén, akkor ma a népi mozgalom egyik legkiemelkedőbb, a fajvédő eszméktől talán legmesszebb álló, a marxizmustól megérintett gondolkodójaként tartanánk számon. Viszont 1944 őszén Erdei Ferenc hivatásos politikussá lett, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminiszterévé, a Nemzeti Parasztpárt egyik meghatározó politikusává. Ezzel az időszakkal sajnos Huszár Tibor nem nagyon tudott mit kezdeni. A kommunista politikai törekvéseket híven kiszolgáló Erdei Ferenc, aki mindent megtett saját pártjának, a Nemzeti Parasztpártnak az eltüntetéséért, nem túl rokonszenves figurája az ekkori időknek. Ehhez képest Huszár Tibor úgy vélekedik, hogy Erdei legnagyobb pártbeli ellenfele Kovács Imre szintén plebejus demokrata volt és rokon nézeteket vallottak. Ezzel csupán az a gond, hogy Kovács Imre nem egy alkalommal hitet tett a polgári demokrácia mellett, Kovács Béla letartóztatásakor kilépett a parasztpártból, majd emigrált várható letartóztatása elől. Ezek után fölöttébb problémás politikai nézetazonosságról beszélünk.

Számos hasonló tévedés, félreértelmezés, pontatlanság akad ezekben a részekben. De talán a legszembetűnőbb az, amit Huszár Tibor Erdei Ferenc 1949 és 1953 közötti éveiről ír. Ezt az időszakot hőse „legválságosabb éveit”-nek nevezi. Ha elfogadjuk ezt az állítást a Rákosi-korszakot 1948 és 1956 között különböző miniszteri pozíciókban végig élő Erdeiről, akkor mit mondjunk a magyar parasztságról, amelyet a beszolgáltatás, a kulákperek, a tagosítások, a békekölcsönjegyzések, az irreális adók, a kolhozosítási hullámok sújtottak. Mit tett Erdei Ferenc mind ezzel szemben? Hiszen 1936-ban még azt írta Sándor öccsének, hogy ő a városban is paraszt marad, nem tud szabadulni kötöttségeitől. Vagy mégis lehúzták őt a hatalom hírnarjai? Természetesen ismerünk nem egy példát arra, hogy a magyar sztálinizmus éveit kiszolgáló értelmiségiek milyen komoly lelkiismereti válsággal küzdöttek 1953 után, és hogyan váltak Nagy Imre híveivé és a régi rend bírálóivá. Elég Csoóri Sándor vagy Eörsi István ez időszakban

írott költeményeire gondolni. Mit tett ezzel szemben Erdei Ferenc? Ő is küzdött a maga démonaival? Vagy nem? Hiszen Nagy Imre híveinek 1955-ben menniük kellett a kormányból, ez nem a saját, hanem Rákosi Mátyás döntése volt elsőrendűen. Akkor viszont miért maradtott Erdei mégis? Hangsúlyozom, hogy nem Erdei Ferenc valamiféle sárba tiprását kívánom, hanem válaszokat. Vagy legalább ezeknek a kérdéseknek a feltevését, amelyeket Huszár Tibor nem tett meg.

Az 1956 utáni években szintén fontos kérdések maradtak megválaszolatlanul, pontosabban ugyanúgy nem tette fel őket a kötet szerzője, mint az előzőeket. Mit gondolt például Erdei Ferenc Nagy Imre kivégzéséről? Vagy hogyan vélekedett a harmadik nagy kollektivizálási hullámról, amely 1958 és 1961 között végleg felszámolta a hagyományos paraszti társadalmat, amelyet ő annyira szeretett? Sajnálatos módon Erdei Ferenc életének utolsó tizenöt évéről még vázlatosabban szól a könyv, nem egy ponton erősen próbára téve az olvasó türelmét. Néha nagyon nehéz elhárítani a gyanút, hogy Huszár a módszeres, aprólékos történetírói elbeszélést meg kívánta valamilyen módon takarítani. Egymás után sorjázunk a hosszú levelek, előterjesztések, interjúk, amelyekkel a szerző pótolni próbálta a saját mondanóit. Ez a megoldás azonban rendkívül suta. Bármennyire fontos tanú is Szabó István az 1960-as évek agrárreformjainak vonatkozásában, mégsem lehet kizárólag vele elmondani ezen folyamatokat. Nagyon hiányoltuk annak bemutatását, hogy milyen változásokat idézett elő a háztáji, a szakszövetkezet, miért volt a paraszti érdekvédelem szempontjából a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának felállítása. Erdei Ferencnek a vertikális integrációhoz, az élelmiszer-gazdasághoz, a térszek belső és külső üzemi köréhez való viszonyáról semmit sem tudunk meg. Huszár Tibor csupán véleményeket idéz annak alátámasztására, hogy milyen sokat tett Erdei a parasztsággért, de az oly fontos részletekbe nem megy bele. Ennek folytán Erdei Ferencnek éppen azt a pályaszakaszát nem tudja igazán meggyőzően és tárgyilagosan bemutatni, amely a legtöbb tanulságot hordozza akár napjaink vidéki Magyarországnak is: az 1960-as évek reformerét, aki megállt a politika, a tudomány és a paraszti érdekképviselet találkozásánál. Éppen ezért hiányérzettel keveredő szomorúsággal tettük le a könyvet. Erdei Ferenc személye méltó a történészek figyelmére, de az igazán színvonalas életrajz még megírásra vár.

(Huszár Tibor: Erdei Ferenc 1910–1971. Politikai életrajz, Corvina Kiadó Kft., 2012)

